

Куземко Л.В. Підготовка вчителя початкової школи до реалізації індивідуального підходу

Куземко Леся Валентинівна - старший викладач кафедри педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук.

У статті розкрито проблему реалізації індивідуального підходу до учнів як складової професійної компетентності вчителя початкової школи. Наведено приклади здійснення індивідуального підходу до учнів в освітньому процесі початкової школи.

Ключові слова: індивідуальний підхід, індивідуальні особливості, професійна компетентність, розвиток особистості.

В статье раскрыто проблему реализации индивидуального подхода к ученикам как составляющей профессиональной компетентности учителя начальной школы. Приведены примеры осуществления индивидуального подхода к учащимся в образовательном процессе начальной школы.

Ключевые слова: индивидуальный подход, индивидуальные особенности, профессиональная компетентность, развитие личности.

The article deals with the problem of realization of an individual approach to students as part of the professional competence of an elementary school teacher. The examples of the implementation of an individual approach to students in the educational process of primary school.

Key words: individual approach, personality, professional competence, personal development.

Постановка проблеми

Сучасна вітчизняна освіта спрямована на особистісно зорієнтоване, індивідуально-конкретне виховання і навчання дітей. Концептуальні положення реформування системи освіти на гуманістичних засадах закладено у Конституції України, Законах «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та інших нормативних документах. Особистість дитини визнано одним із цільових орієнтирів навчально-виховної діяльності педагогів. Цьому сприяють і гуманістична освітня парадигма, що прийшла на зміну авторитарному і соціоцентричному вихованню, і результати наукових досліджень про значущість спрямованості педагогічної діяльності на розвиток індивідуальності дітей.

Сучасні педагоги розуміють важливість здійснення індивідуального підходу до учнів і необхідність урахування їхніх індивідуальних відмінностей у освітньому процесі навчальних закладів, але не завжди дотримуються цих положень. Аналіз сучасної практики початкової школи засвідчив, що принцип індивідуального підходу не завжди є пріоритетним у роботі більшості вчителів. Частково це пояснюється відсутністю умов його реалізації (велика наповнюваність класів, фронтальні форми роботи), частково – непідготовленістю фахівців. Отже, професійна підготовка у вищих навчальних закладах не повною мірою сприяє оволодінню майбутніми педагогами необхідним арсеналом способів взаємодії з різними категоріями дітей. Що, у свою чергу, потребує більш ґрунтовного вивчення проблеми формування професійної компетентності вчителя початкової школи до реалізації індивідуального підходу в роботі з учнями.

Аналіз досліджень

Провідним принципом виховання і розвитку учнів загалом, та учнів початкової школи зокрема, небезпідставно вважається принцип індивідуального підходу. Питання щодо його реалізації у навчально-виховному процесі піднімалися в працях багатьох видатних педагогів і психологів (А. Виготського, В. Давидова А. Дістервега, Л. Занкова, Д. Ельконіна, Я. Коменського, К. Ушинського та ін.). Ці та інші науковці не тільки розкрили важливість реалізації індивідуального підходу в освітньому процесі, але й серйозною займалися теоретичною і практичною розробкою даної проблеми на рівні педагогічної технології. Саме завдяки їхнім дослідженням індивідуальний підхід стали тлумачити як принцип педагогіки, який згодом охопив сімейство понять: індивідуальне навчання, індивідуальна робота, індивідуалізація. Аналіз наукових праць, присвячених проблемі реалізації індивідуального підходу у роботі з дітьми засвідчив про її складність та багатогранність.

Вивчення проблеми підготовки вчителів початкової школи до реалізації індивідуального підходу в роботі з учнями, дозволило зробити висновок, що означена проблема розглядається сучасними науковцями лише в окремих аспектах: проблема професійної етики вчителя початкової школи (Л. Хоружа), підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діагностики (С. Мартиненко), формування професійної компетентності (С. Кара, О. Третяк), розвиток психологічної культури вчителя початкової школи (О. Созонюк), підготовка до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів (Ю. Шаповал) та ін.

Постановка мети дослідження

Метою статті є висвітлення проблеми підготовки вчителів початкової школи до реалізації індивідуального підходу в роботі з дітьми як обов'язкової складової професійної компетентності.

Виклад основного матеріалу

Індивідуальний підхід до учнів – це важливий компонент методики навчально-виховної роботи вчителя. Адже реалізація індивідуального підходу вимагає від педагога глибоких знань психології, фізіології дітей, методів та прийомів роботи для забезпечення високоякісного засвоєння кожним учнем основ наук у початковій школі, розвитку особистості. Означені знання і вміння щодо їхнього застосування складають професійну компетентність вчителя початкової школи.

Розкриваючи проблему професійної компетентності педагога, звернемося до термінологічного аналізу. Зокрема, зарубіжні науковці трактують «компетентність» як, здатність застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах (під час взаємодії з різними людьми в соціумі) так само, як і в професійних ситуаціях [9, с. 6]. Вчені С. Бондар, О. Пометун, С. Сисоєва, М. Чошинов, А. Хуторський розглядають проблему формування компетентності майбутнього педагога як структурний компонент формування особистості спеціаліста-професіонала; частину проблеми формування ціннісно-світоглядної спрямованості особистості фахівця; процес формування комплексу професійних компетенцій, що дозволяють виконувати професійні функції на достатньому й високому рівні. На думку М. Чошинова, «компетентність принципово нова якість професійної підготовки, що містить у собі наступні ознаки: мобільність знань, критичність мислення, гнучкість методу» [8, с. 25]. Науковець вважає, що компетентність як специфічна якість сукупності знань і вмінь виражається в наступному: компетентна людина постійно оновлює свої знання і вони є оперативними та мобільними; компетентність припускає вміння обирати оптимальні рішення, аргументувати вибір, відкидати помилкові шляхи, тобто мати критичність мислення; компетентність включає як змістовний – знання, так і процесуальний – вміння, компоненти.

Ми поділяємо думку М. Чошинова в тому, що сучасний педагог-професіонал повинен володіти здатністю до варіативного, критичного застосування, отриманих у процесі професійної підготовки, знань та умінь для реалізації індивідуального підходу. Адже кожний учень в класі є особистістю з її індивідуальними

відмінностями які не можна ігнорувати в освітньому процесі початкової школи. Індивідуальна своєрідність особистості кожного учня не дана в готовій формі, не є сталою, а формується в процесі виховання і навчання. Тому для реалізації індивідуального підходу потрібне правильне розуміння природи індивідуальних особливостей дітей, знання сутності індивідуального підходу та сформованих умінь щодо його застосування в освітньому процесі початкової школи.

Дослідження проблеми індивідуального підходу в історії педагогічної думки дають можливість стверджувати, що сутність індивідуального підходу та способи його реалізації на практиці розкривались багатьма педагогами. Відомий філософ і просвітитель Г. Сковорода підтримував ідеї про природовідповідне виховання, наголосивши одним з перших в українській педагогіці на важливості врахування у навчанні та вихованні обдарувань дітей, їхніх природних уподобань, притаманних їм нахилів та здібностей; закликав розвивати те, що закладено в людині природою, стверджуючи, що “учитель – не вчитель, а тільки служитель природи” [5, с. 33]. Сутнісні характеристики індивідуального підходу, його роль у становленні особистості дитини визначили Д. Ельконін, Г. Костюк, В. Котирло, Г. Люблінська, Л. Проколієнко та ін. [1, с. 560; 4, с. 767].

У Психологічному словнику (за редакцією В. Давидова, О. Запорожця та ін.) індивідуальний підхід визначається як «психолого-педагогічний принцип, що передбачає таку організацію педагогічного впливу у виховному процесі освітніх закладів та сім'ї, яка враховує індивідуальні особливості дитини та умови її життя» [6, с. 29]. Подане визначення доводить важливість врахування індивідуальних особливостей дитини і умов її життя в освітньому процесі. Цієї точки зору дотримуються також інші науковці. У монографії Є. Рабунського «Індивідуальний підхід в процесі навчання школярів» індивідуальний підхід розглядається не лише як підбір відповідних методів і форм організації навчання, але звертається увага на окремі сторони його змісту і дається таке тлумачення: “Індивідуальний підхід у навчальному процесі означає дієву увагу до кожної дитини, її творчої індивідуальності, передбачає розумне поєднання фронтальних, групових та індивідуальних занять для підвищення якості навчання і розвитку кожної дитини” [7, с. 15].

Отже, педагогам необхідно знати індивідуальні особливості дітей та уміти добирати відповідні зміст, форми і методи роботи. Чи багато індивідуальних особливостей дітей можемо назвати, які враховуються педагогами у сучасній школі? Чи готові всі вчителі розібратися в складних проявах дитини? Добре коли враховують її фізичний стан, тип нервової системи, особливості пізнавального ставлення до оточення, до себе; особливості поведінки і діяльності. А саме: як дитина приймає та виконує доручення, відгукується на прохання однолітків, рідних та знайомих; як налагоджує контакти з іншими людьми, веде себе у спільній діяльності з дорослими та іншими дітьми; як реагує на труднощі і як долає їх, як переживає невдачі, успіхи тощо.

Працюючи з усім класом, вчитель повинен вміти стежити за роботою кожного учня, бачити поодинокі випадки індивідуальних проявів та варіативно (професійно і толерантно) реагувати на кожен з них. Уміння стежити за роботою учнів, усіх разом і кожного зокрема, в класі – це початковий момент реалізації індивідуального підходу у шкільній роботі. У зв'язку з цим виникає питання про формування спостережливості вчителя, вміння аналізувати різні прояви індивідуальних особливостей учнів, робити висновки і відповідно на них реагувати.

На наше переконання, індивідуальний підхід до учнів початкової школи повинен базуватися на врахуванні вчителями особисто пережитого досвіду дитини, умов сімейного виховання, що складає індивідуальну історію розвитку кожного учня. Накопичений досвід дозволяє дитині проявляти здатність поводитися незалежно, ініціативно, свідомо, відповідально, або навпаки. Індивідуальний досвід накопичується завдяки власній індивідуальній практиці, оцінним судженням авторитетних дорослих, оцінкам однолітків і власним порівнянням себе з однолітками. Отже реалізація індивідуального підходу неможлива без врахування в педагогічному процесі індивідуальної історії життя кожної окремої дитини (біографії, умов життя і типу сім'ї та родини, освітнього рівня батьків, їхньої етнічної належності, віросповідання тощо).

Під час проведення уроку вчителю потрібно враховувати індивідуальні відмінності учнів у легкості розуміння, швидкості та якості засвоєння нового матеріалу, у темпах виконання завдань та рівні вольового зусилля до

їхнього виконання [3, с. 56]. Вчитель-професіонал повинен уміти добирати, варіювати методи, прийоми, форми роботи на кожному уроці з метою підвищення ефективності освітнього процесу, враховуючи індивідуальні особливості кожного (темперамент, характер, стать, ліворукість тощо).

Як засвідчує практика проблема ліворуких дітей доки ще майже не вирішується у загальноосвітніх навчальних закладах, педагоги застосовують до них ті ж методи і прийоми роботи як і до праворуких дітей, не зважають на те, що у ліворуких мислення, психіка дещо інакші. Як правило, ліворукі діти вразливіші, емоційніші, запальніші, повільніше звикають до нових умов життя. У процесі навчання ліворукі діти більше орієнтуються на відчуття (зорові, тактильні), ніж на мовлення; їм важко працювати у великих групах і жорстко регламентованих умовах.

Дівчинка і хлопчик – різні за своєю природою істоти, тому виховання і навчання має бути індивідуалізованим, враховувати фізичні, психологічні та соціальні особливості хлопчиків і дівчаток. Для цього педагогам необхідно знати психологічні особливості дітей різної статі і глибоко усвідомлювати важливість їхнього урахування в освітньому процесі початкової школи [2, С. 106-111].

Не менш важливого значення потрібно надавати й емоційно-чуттєвій сфері дітей, своєчасній реакції на їхню поведінку: підвищену дратівливість, сором'язливість, невміння спілкуватися з однолітками. Вчителі часто піднімають питання як організувати освітній процес у школі з гіперактивними учнями. Про актуальність зазначеної проблеми свідчать сучасні дослідження науковців та численні публікації. Але не менш важливою проблемою є сором'язливість дитини. Цій індивідуальній особливості приділено набагато менше уваги у науковій літературі. Виникає питання – чому? Можливо тому що з сором'язливими, тихими дітьми менше виникає проблем в учителів. Але ігнорування зазначеної проблеми може викликати у майбутньому дитини великі труднощі у спілкуванні в соціумі.

Наведемо ряд прикладів із поширеної практики початкової школи стосовно сором'язливих дітей. Є ряд вчителів які плутають сором'язливість з неуспішністю і, не приділяючи достатньо уваги учню, формують звичку не вчити і не виконувати домашні завдання. Інші вчителі, намагаючись «боротися» із сором'язливістю дитини, часто викликають її до дошки, залучають до спільної роботи з більш активними дітьми тощо. Іноді це спрацьовує, але частіше, у результаті такої навчально-виховної роботи, в учнів розвивається стійке небажання йти до школи взагалі. Приклади вирішення цієї проблеми є в науковій літературі. Наприклад, в гуманістичній педагогіці Ш. Амонашвілі є ряд прийомів які допомагають сором'язливим, неактивним учням продемонструвати свої знання не пригнічуючи їхню індивідуальність. Тому всі не байдужі вчителі початкової школи, які прагнуть допомагати у розвитку кожній індивідуальності, можуть скористатися порадами психологів та педагогів-практиків. Потрібно лише постійно удосконалювати, поглиблювати свої знання і вміння та підвищувати власний рівень професійної компетентності.

Одним із напрямів здійснення індивідуального підходу є робота з обдарованими дітьми. При організації навчально-виховного процесу у школі вчитель повинен здійснювати індивідуальний підхід до обдарованих дітей з метою створення сприятливих умов для розвитку їхніх здібностей і творчого потенціалу.

Індивідуальний підхід до обдарованих дітей повинен включати такі засоби:

- використання завдань творчого характеру, які передбачають пошуки дитиною оригінальних, нестандартних розв'язків, необхідність обґрунтування запропонованих рішень, що сприяє розвитку активного, самостійного, творчого, діалектичного мислення обдарованої дитини;
- створення проблемних ситуацій, використання елементів проблемного навчання, що дозволяє активізувати пізнавальну діяльність дитини, реалізувати її творчий потенціал;
- впровадження елементів діалогового (інтерактивного) навчання, яке забезпечує розвиток у дітей вмінь долати однобічний підхід до розгляду певної проблеми, розглядати цю проблему з різних боків, переконливо обґрунтувати свою думку, вміти враховувати думку своїх товаришів, будувати з ними психологічні рівноправні стосунки, засновані на взаєморозумінні, взаємоповазі, взаємній допомозі і співробітництві;

- використання додаткового матеріалу, який значно виходить за межі навчальної програми з метою розширення кругозору обдарованих учнів;
- організація пошукової роботи обдарованих дітей з тематики, яка викликає їхній інтерес.

Професійно компетентний вчитель початкової школи ефективно використовує оцінку як один із засобів реалізації індивідуального підходу до учнів. Педагогічна оцінка має не тільки кваліфікувати виконану роботу учня, а й сприяти усвідомленню ним його досягнень і хиб, формувати почуття відповідальності за виконання завдань, породжувати бажання далі краще вчитися і мобілізувати учня на здійснення цих бажань. Тому вона повинна бути конкретна, об'єктивна, справедлива, відображати не лише якість виконання роботи, але і рівень докладених зусиль для її виконання. Що, на превеликий жаль, не завжди враховується у шкільній практиці.

Висновок

Отже, підготовку вчителя початкової школи до реалізації індивідуального підходу можна розглядати як обов'язкову складову його професійної компетентності. Це, в свою чергу, актуалізує питання оновлення змісту дисциплін професійно-практичного спрямування, методичного, технологічного забезпечення підготовки вчителів початкової школи у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти в Україні. Історія. Теорія : підручник / Анатолій Миколайович Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Бабанский Ю. К. Учёт возрастных и индивидуальных особенностей школьников в учебно-воспитательном процессе / Юрий Константинович Бабанский // Народное образование. – 1982. – №7. – С.106-111.
3. Безруких М. М. Знаете ли вы своего ученика? : книга для учителей / М. М. Безруких, С. П. Ефимова. – М. : Просвещение, 1991. – 176 с. – [(Б-ка учителя нач. классов)].
4. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / за ред. В. Г. Кременя, [укл. О. О. Любар]. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
5. Педагогічні погляди Г. С. Сковороди / за ред. О. Г. Дзевєріна. К. : Знання, 1972. – 172 с.
6. Психологический словарь / Под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др.; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с.
7. Рабунский Е. С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников (на основе анализа их самостоятельной деятельности) : Монография / Е. С. Рабунский. – М. : Педагогика, 1975. – 184 с.
8. Чошонов М. П. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения / М. П. Чошонов // Педагогика. – 1997. – №2. – С. 21-27.
9. Quality education and competencies for life / Workshop 3/ Background Paper – 2004. – P. 6.

Джерела та автори статті

Куземко Л.В. Підготовка вчителів початкової школи до реалізації індивідуального підходу *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=15821> *Автор:* Julia sabadash